

Reactie

Beeldvorming rond beeldspraak

Antwoord aan dr. Wilschut

A.L.Th. de Bruijne

Soms vellen wij in de kerk snelle oordelen. Vervolgens praten wij die elkaar na en gaan ze een eigen leven leiden. Zo ontstaat gemakkelijk negatieve beeldvorming. Van zo'n proces voel ik mij een beetje slachtoffer door de grote woorden die sommigen zich menen te kunnen veroorloven rond mijn bijdragen in WOORD OP SCHRIFT. Daarom ben ik blij dat de redactie van NADER BEKEKEN anders te werk gaat. Ik dank dr. Wilschut voor zijn eerlijke impressie van mijn artikelen en voor zijn constructieve kritische vragen. Hopelijk draagt mijn antwoord bij aan een juiste beeldvorming. Ik volg Wilschuts thema's op de voet, maar neem het vijfde en zesde samen. Zijn opmerkingen over Genesis 1 laat ik liggen. Die raken niet mijn artikelen, maar de bijdrage van drs. Doedens.

1. De metafoor

Wilschut vindt dat het begrip 'metafoor' mijn artikelen te veel overheerst. Ik zou me zijn kritiek kunnen voorstellen, als hij deze betrok op mijn derde artikel: over de ethiek. Wat ik daar betoog, had ook zonder het metafoorbegrip gekund. Dat had misschien sommige misverstanden voorkomen. Maar over dat ethische artikel spreekt Wilschut nog niet. En bij mijn bijdragen over de bijbelse geschiedschrijving kan ik zijn kritiek niet goed plaatsen. Hij heeft gelijk dat het begrip metafoor in mijn artikelen opduikt via dr. B. Loonstra. Maar juist daarom kon ik er ook niet omheen. Want de redacteur van WOORD OP SCHRIFT - professor dr. C. Trimp - had mij gevraagd om een kritische analyse van Loonstra's ideeën. Om die te kunnen bieden, moest ik wel nadruk leggen op het verschijnsel 'metaforie', ook in mijn eigen betoog. Anders zou dit geen echt antwoord op Loonstra zijn.

Volgens mij lijdt mijn betoog daarvan *inhoudelijk* geen schade. Loonstra maakt van 'metaforie' haast een alomvattend kader, maar ik beperk het verschijnsel juist sterk. Alleen waar je aannemelijk kunt maken dat de bijbelse geschiedschrijver zelf metaforische - beeldsprakige - middelen gebruikte, moet je er open voor staan. De 'indirectheid' waar Wilschut bang voor is, doet zich dus niet over de hele linie voor. Het letterlijke ligt niet ingebed in het metaforische, maar het metaforische in het letterlijke. Wilschut erkent met mij het onderscheid tussen de geschiedenis zelf en de beschrijving van die geschiedenis. En ik zeg met hem dat de beschrijving van de geschiedenis ons in aanraking brengt met de geschiedenis zelf. Dat is ook het geval als de auteur van tijd tot tijd een metaforisch middel gebruikt. Op die momenten is de relatie wel indirecter. Maar ook deze metaforische beschrijving valt onder de inspiratie van Gods Geest. God geeft ons op zo'n meer indirect moment nog steeds *dat* beeld van de geschiedenis dat aan die geschiedenis recht doet, en dat Hij voor ons nodig vindt.

Een voorbeeld van zo'n metaforisch moment in een letterlijke context treffen we aan in Matteüs 1. Matteüs vat daar de geschiedenis van het Oude Testament samen in een lijst van drie keer veertien geslachten. Uit het Oude Testament weten we dat hij daarbij namen weglaat en geslachten overslaat. Kennelijk wil hij uitkomen op dat getal '14' en is dit niet letterlijk, maar symbolisch bedoeld. Met dit indirecte moment geeft God ons zicht op de betekenis van de geschiedenis. Tegelijk overheerst in Matteüs 1 de letterlijke beschrijving en wordt met dit ene moment niet ineens heel Matteüs 1 indirect.

2. Vergissingen

Wilschut steunt mij als ik zeg dat de onfeilbaarheid van de Bijbel geen foutloosheid inhoudt. Ik stel dat met nadruk vast. Andere critici vallen mij op dit punt hard aan. Ik hoop dat zij goede nota nemen van Wilschuts trefzekere woorden.

Tegelijk vreest Wilschut dat ik verder ga. Maar de passage uit mijn artikelen, waarop hij wijst, heeft de functie van een gedachte-experiment. Ik ben daar niet bezig met de kwestie van ‘vergissingen’ in de Bijbel. Loonstra stelde dat Paulus bij zijn gebruik van oudtestamentische teksten - bijvoorbeeld in 1 Korintiërs 9:9v - soms niets doet met de letterlijke betekenis. Met een gedachte-experiment probeer ik daartegenover te laten zien dat Paulus die letterlijke betekenis wel degelijk in het achterhoofd had. Bij dat gedachte-experiment hoort ook de theoretische mogelijkheid dat Paulus zich zou hebben vergist in de letterlijke betekenis van een tekst. Daarop denk ik even door om haar vervolgens toch af te wijzen. Het gaat mij daar niet om de stelling dat vergissingen in de Bijbel ook zouden kunnen voorkomen in de visie van de apostelen op een oudtestamentische tekst. Kennelijk heb ik hier in het kader van mijn gedachte-experiment te onbeschermd geformuleerd.

Daarmee zeg ik niet dat ik dit *bij voorbaat* uitsluit. Wij moeten de Schrift nemen zoals God deze aan ons geeft. Dat betekent voor alles dat wij haar aannemen als Gods Woord, dat in zijn geheel tot stand kwam door de inspiratie van de Geest. Maar het houdt ook in dat wij openstaan voor de manier waarop de Schrift zichzelf aan ons in de praktijk van de gelovige omgang laat kennen. Langs die weg werd bijvoorbeeld duidelijk dat de betrouwbaarheid van de Bijbel niet hetzelfde is als absolute historische accuratesse tot in elk detail. Tegelijk merken wij volgens mij langs diezelfde weg, dat de manier waarop de bijbelschrijvers teksten uit het Oude Testament lezen, bij enig doordenken wel degelijk past bij de letterlijke betekenis van die teksten zelf. Maar dat wil in de omgang met de Bijbel ontdekt worden en niet bij wijze van vooroordeel geponeerd zijn. Daarom kan ik onbevangen de denkmogelijkheid bespreken dat Paulus zich zou hebben vergist in zijn gebruik van een woord uit het Oude Testament, terwijl ik uiteindelijk toch vaststel dat dit niet het geval is. Ongeveer op dezelfde manier heeft dr. P.H.R. van Houwelingen in zijn proefschrift uit 1987 eerlijk overwogen of 2 Petrus wel echt door de apostel Petrus geschreven is. We weten immers dat in de tijd van de Bijbel geschriften soms op naam van iemand anders gezet werden. In de omgang met dit bijbelboek zelf concludeert Van Houwelingen echter dat Petrus juist wel de auteur is.

3. Naïef-realisme

Misschien heeft Wilschut gelijk als hij stelt dat ik enkele gereformeerde theologen te vlot ‘naïef-realisme’ verwijt. De laatste tijd heb ik me intensief met Abraham Kuypers bezig gehouden en uitingen ontdekt die minder ‘naïef-realistisch’ lijken. Daar staan echter andere passages uit Kuypers werk tegenover. Niet voor niets hebben ook Kuyperskenners de typering ‘naïef-realisme’ gebruikt. Maar al zou het bij enkele theologen genuanceerder liggen, andere voorgangers en theologen zijn duidelijk wel ‘naïef-realistisch’. En nog veel meer geldt dat voor ‘gewone’ gemeenteleden. Zelfs de gedachte dat de ‘dagen’ in Genesis 1 niet letterlijk bedoeld zouden zijn, is voor sommigen al onbestaanbaar, terwijl deze opvatting binnen de gereformeerde traditie altijd ruimte gehad heeft. Ook de gealarmeerde reacties op mijn artikelen laten zien dat het voor sommigen kennelijk bij voorbaat ondenkbaar is, dat je bepaalde uitingen in historische stof als ‘metaforisch’ of ‘symbolisch’ zou kunnen opvatten. Dat bedoel ik met ‘naïef-realisme’.

4. Assen 1926

Wilschut vraagt zich af of ik ‘Assen-1926’ wel goed taxeer. Het ging ‘Assen’ volgens hem niet om een kentheoretische voorkeur voor letterlijkheid, maar om het beginsel dat de Schrift zelf mag uitmaken hoe zij gelezen wil worden.

Maar dat ontken ik ook nergens. Een ‘kentheoretische voorkeur’ ben je jezelf meestal niet zo bewust, omdat die voor jouw idee vanzelf spreekt. Zo bestaan er culturen waar mensen de overdrachtsvorm van het zakelijk betoog niet kennen, maar alles via verhalen doen. Als iemand uit zo’n cultuur preekt, *gaat* het hem om de boodschap van de Bijbel. Tegelijk constateren wij als westerlingen een ‘kentheoretische voorkeur’ voor de categorie van het verhaal. Zelf heeft zo iemand dat niet door: verhalend omgaan met de waarheid vindt hij gewoon. Op zo’n manier kun je ook hoog houden dat het ‘Assen’ ging om het recht van de Schrift zelf *en tegelijk* dat rond ‘Assen’ een verborgen kentheoretische voorkeur voor letterlijkheid blijkt. Dat Geelkerken werd teruggewezen, was terecht. Maar rond die terugwijzing proef je, dat velen het überhaupt ondenkbaar zouden vinden om in de bijbelse geschiedschrijving ‘metaforische’ elementen tegen te komen.

5. De Bijbel zelf

Wilschuts twee laatste thema’s raken de kern van de zaak. Laat ik de Bijbel zelf nog beslissen over haar uitleg? Klopt mijn verklaring tegenover de curatoren wel met wat ik geschreven heb?

Maar wat bedoelen wij als wij zeggen dat de Bijbel zelf beslist over haar uitleg? Wilschut en anderen kijken daarbij alleen naar de tekst, de context en het geheel van de Schrift en maken dit alles los van de historische omgeving waarin de tekst staat. Dat noem ik de ‘smalle’ verwerking van ‘Assen’. Volgens mij hanteren de aanhangers daarvan deze wel bij enkele hete hangijzers (zoals de uitleg van Genesis), maar kunnen zij zelf dit beginsel bij andere bijbelgedeelten al niet volhouden. Want vaak wordt de betekenis van een tekst duidelijk door wat wij weten uit de tijd van de tekst. Ook dan beslist de Bijbel zelf over haar uitleg. Want alleen als zulke omgevingskennis past op de tekst, de context en het geheel van de Bijbel, kun je er een uitleg op bouwen. Dat is de ‘brede’ verwerking van ‘Assen’, waarvoor ik pleit. Ik geef een paar voorbeelden:

- a. In psalm 24 staat: ‘Verhoogt, o poorten, uw boog.’ Anders dan vroeger weten wij inmiddels dat de openingen van oosterse poorten steeds lager werden, omdat de bodem aandikte. Bij een koninklijk bezoek werden zulke poorten ‘verhoogd’. Deze uitleg past op de tekst, maar kwam tot stand door buitenbijbelse archeologische informatie.
- b. Professor Van Bruggen geeft in zijn commentaren op het Nieuwe Testament een minder negatief beeld van de Farizeeën. Buitenbijbelse kennis vormt daarvoor een aanleiding. Daardoor komt het tot een uitleg die ook op de bijbeltekst past.
- c. Petrus noemt de doop ‘de bede van een goed geweten’ (1 Petr. 3). Het woord ‘bede’ is moeilijk te begrijpen. Professor Versteeg stelde op grond van teruggevonden papyrusfragmenten de betekenis ‘kwitantie’ voor. Ik zeg niet dat dit voorstel het beste is, maar het laat zien hoe het vaker gaat. De betekenis van een tekst uit de Bijbel werd ineens duidelijk door de vondst van andere geschriften uit de tijd van de Bijbel.

Deze voorbeelden laten zien dat de uitleg van bepaalde bijbelteksten soms beslissend beïnvloed wordt door kennis van buiten de Bijbel en dat niemand onder ons daarvan een probleem maakt. Mijn stelling is dat je op dezelfde manier bij de uitleg van de bijbeltekst gebruik mag maken van je kennis van de methoden van de oosterse geschiedschrijving. Abraham Kuyper stelde al dat de exegese een tekst niet ‘sec’ moet uitleggen, maar ‘in haar relatiën’. Rond een tekst bestond een werkelijkheid: van de auteur, de tijd en de cultuur.

Goede exegese gebruikt de kennis van die werkelijkheid om licht te werpen op de tekst (ENCYCLOPAEDIE 2^e druk, III, 63).

Met deze achtergrond opper ik ook de exegesemogelijkheid bij Genesis 6, waartegen Wilschut bedenkingen heeft. Kennis uit de omgeving van de tekst brengt mij daarop. Tegelijk beslist die kennis niet. Want ik ga na of deze exegesemogelijkheid wel past op de tekst van Genesis 6 zelf, de context en het geheel van Gods openbaring. Dat is beslissend. En daar ligt ook het enig mogelijke antwoord op Wilschuts vraag naar een criterium. Evenals bij de andere genoemde voorbeelden bestaat er geen extra criterium waarmee wij de exegese van de Bijbel bij voorbaat verstandelijk kunnen 'beveiligen'. Het enige criterium is wat het altijd geweest is. Ook een exegesevoorstel dat gegrond is op kennis uit de omgeving van de tekst, moet passen bij de tekst zelf, de context en het geheel van de Schrift. Bovendien moet het zich verantwoorden tegenover de belijdenis van de christelijke gemeente, waaraan de Schrift is toevertrouwd. Niet onze extra criteria kunnen de Schrift beveiligen tegen verkeerde toepassingen van exegetische methoden die op zichzelf legitiem zijn. Geest en Woord handhaven zichzelf.

6. Een nieuwe Geelkerken?

'Maar doe jij nu niet onbedoeld hetzelfde als Geelkerken?', vraagt Wilschut mij. Ik zie twee ingrijpende verschillen. In de eerste plaats werkte Geelkerken niet echt met kennis uit de oudoosterse context. Hij sprak alleen de vage verwachting uit dat zulke kennis er vroeg of laat zou komen en morrelde op die flinterdunne grond aan de uitleg van Genesis 2 en 3. Daarmee zette hij de tekst van de Bijbel in de mist. In de tweede plaats vormde destijds het conflict tussen Bijbel en wetenschap het kader. Velen wilden de uitleg van Genesis 1-3 aanpassen aan de moderne wetenschappen en de evolutietheorie. Een symbolische uitleg kwam hun daarbij goed van pas. Voor mij speelt dit geen enkele rol. Eventuele conflicten tussen geloof en wetenschap zou ik laten staan, zonder de uitleg van de Bijbel aan te passen aan wetenschappelijke resultaten. Het gaat mij uitsluitend om de vraag hoe de Bijbel zelf begrepen wil worden. Als ik ruimte zie voor symbolische elementen, wil ik daarmee niet tegemoet komen aan de wetenschap of aan ons moderne wereldbeeld, maar denk ik dat je zo meer recht doet aan het karakter dat God zelf aan de Bijbel gaf.

Maar - een laatste punt uit Wilschuts vragen - lever je de gemeente nu niet uit aan de 'deskundigen'? Wij belijden toch dat de Bijbel duidelijk is? Ook gewone christenen moeten hem toch kunnen begrijpen? Weer herinner ik aan een inzicht dat Kuyper ons al meegaf. Je moet de leer van de 'duidelijkheid' (*perspicuitas*) van de Bijbel niet simplistisch opvatten, zegt Kuyper. Die leer wil niet zeggen dat elke gelovige elk vers zomaar kan begrijpen. De bedoeling is dat 'gestadige godvruchtige lezing van de Schrift' genoeg kennis van God, van jezelf en van Christus' verlossing geeft om een lamp voor je voet te bieden. Die duidelijkheid van de Schrift *veronderstelt* daarbij volgens hem de dienst van het Woord - en dus het deskundige onderzoek van het Woord. Ook bestaat die duidelijkheid van de Schrift niet los van de kerk met haar belijdenis en met de gaven die de Geest in de gemeente geeft. Altijd blijven er ook punten over, waar de gemeente afhankelijk is van deskundigen, alleen al omdat de Bijbel door deskundigen *vertaald* moet worden uit het Hebreeuws en het Grieks (ENCYCLOPAEDIE 2^e druk, III, 62). Wij moeten juist als 'orthodoxe' christenen oppassen voor een verkapt individualistische opvatting van de plaats van de Bijbel in ons geloofsleven. In mijn artikelen besteed ik trouwens veel aandacht aan het risico dat we de gemeente uitleveren aan deskundigen. Ik maak om die reden onderscheid tussen het 'gebruik' en de technische 'uitleg' van de Bijbel. Daarmee wil ik duidelijk maken dat de Bijbel aan de gemeente is gegeven en dat zij deze kan gebruiken met het oog op het leven uit het geloof,

zonder afhankelijk te zijn van deskundigen. Tegelijk maak ik binnen dat kader ruimte voor de bijdrage van deskundigen als een nuttige, maar tegelijk bescheiden en betrekkelijke dienst in het geheel van de christelijke gemeente. Ook mijn eigen artikelen in WOORD OP SCHRIFT heb ik zo bedoeld.